

## **ПРЕДИКАТНО-АКТАНТНІ ПОЛЯ В РОСІЙСЬКІЙ МОВІ: ПРИНЦИПИ СТРУКТУРУВАННЯ** \_\_\_\_\_

У статті сформульовано загальні принципи структурування предикатно-актантних полів як різновиду семантичних полів. Предикатно-актантні поля складаються з предикатної та актантної зон, кожна з яких має ядро і периферію. В актантну зону включаються тільки ті суб'єктні та об'єктні актанти, які, як і дієслова, відображають у своїй семантичній структурі інваріант поля. Розширено межі актантної зони шляхом виокремлення допоміжної зони з необлігаторними актантами, які опосередковано пов'язані з тою чи тою ситуацією і мають релевантну для мовця інформацію. На матеріалі російської мови докладно описано конфігурацію і структуру субполя з ядром *принести 2* «привести на світ потомство (про тварин)», яке є частиною семантичного поля з інваріантом «дати життя кому».

Ключові слова: семантичне поле, предикатно-актантне поле, семантичний інваріант поля, субполе, актантна зона поля.

Початок розвитку теорії поля заклали насамперед праці німецьких мовознавців — Й. Тріра, Л. Вайсгербера, Г. Інсена, Р. Мейера, В. Порцига та ін. Основні етапи розвитку теорії поля оглядово описані в дослідженнях Л. М. Васильєва, Ю. М. Караулова, А. І. Кузнецової, С. Г. Шафікова, Г. С. Щура. Зацікавленість лінгвістів теорією поля не зменшується, навпаки — на сьогодні накопичено достатньо багатий досвід у дослідженні семантичних полів. У той же час продовжує зростати кількість праць, які демонструють різноманітні варіанти практичного застосування польового підходу до аналізу лексичного матеріалу (В. П. Абрамов, З. В. Беркетова, О. В. Бондарко, И. В. Буйленко, А. А. Бурячок, В. Г. Гак, В. Б. Гольдберг, В. Н. Денисенко, П. М. Денисов, М. В. Жуйкова, Н. Ф. Клименко, А. М. Кузнецов, О. Л. Ляпичева, А. В. Моргун, В. П. Мусієнко та ін.).

Крім власне семантичних полів, у лінгвістиці прийнято виділяти морфосемантичні, асоціативні, граматичні та синтагматичні поля<sup>1</sup>. Так, синтагматичні поля пов'язані з ім'ям В. Порцига. На думку вченого, слова, які входять в одне словосполучення, часто мають спільні семантичні ознаки, тобто між компонентами словосполучення існує не тільки граматичний, а й смисловий зв'язок (наприклад, *ржать* та *лошадь*, *цвести* та *растение*). Такі пари слів В. Порциг назвав також «елементарними семантичними полями», вважаючи при цьому, що подібні зв'язки встановлюються щонайменше між двома словами<sup>2</sup>. Для позначення семантичної залежності, яка існує, наприклад, між дієсловом та іменником із значенням суб'єкта дії (агенса) (*лаять* — *собака*), дієсловом та

<sup>1</sup> Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева.— М., 1990.— С. 381.

<sup>2</sup> Косериу Э. Лексические солидарности // Вопр. учебной лексикографии.— М., 1969.— С. 97.

іменником із значенням об'єкта дії (*рубить* — *дерево*), дієсловом та іменником із значенням засобу (знаряддя, інструмента) або органу (*идти* — *ноги*, *слышать* — *ухо*)<sup>3</sup>, дослідник запропонував термін «значущі смислові зв'язки» («сутнісні зв'язки значень»). Е. Косеріу визначив такі зв'язки як «лексичні солідарності». Вони ґрунтуються на законі семантичного узгодження одиниць, у значенні яких є спільні повторювані семи. За Е. Косеріу, «лексична солідарність — це орієнтоване ставлення. Наприклад, смисловий зміст слова *дерево* (*Baum*) входить до семантики слів *рубати*, *валити* (*fällen*), але не навпаки, аналогічно поняття *зуб* (*Zahn*) домислюється в значенні дієслова *кусати* (*beißen*), але не навпаки»<sup>4</sup>.

Цей же аспект розвиває І. М. Кобозева. Дослідниця виділяє в семантичному полі кореляції семантичної похідності, тобто такі кореляції, які включають слова, часто пов'язані словотвірним зв'язком між похідною і твірною основами. До них, як зазначає І. М. Кобозева, належать, наприклад, актантні кореляції: дія — суб'єкт дії (*слушать* — *слушатель*), дія — об'єкт дії (*боготворить* — *кумир*)<sup>5</sup>. Особливо цікавим є словотвірний суплетивізм. Різноманітні кореляції семантичної похідності, що спостерігаються при словотвірному суплетивізмі, описані в праці Ю. Д. Апресяна «Лексична семантика». Дослідник, зокрема, зазначає, що «словотвірний суплетивізм особливо характерний для назв дитинчат, як-от *собака* — *щенок* (пор. *лев* — *львенок*)...»<sup>6</sup>. Виділені групи анімалізмів можуть бути доповнені конкретними актантними кореляціями «дія — суб'єкт дії», причому той чи той суб'єкт-анімалізм є як спеціалізованим стосовно процесу народження дитинчати, так і таким, що варіюється, пор.: *ягнётся* — *овца* (*овца* — *ягненок*); *поросётся* — *свинья* (*свинья* — *поросенок*); *жеребится* — *кобыла* (*верблюдица*, *ослица*) (*кобыла* — *жеребенок*, але *верблюдица* — *верблюжонок*, *ослица* — *осленок*) та ін.

Суб'єктні та об'єктні актанти, представлені в семантиці дієслова тематично обмеженим набором слів та спеціалізовані щодо дії, позначеної дієсловом, отримали назву включених (інкорпорованих)<sup>7</sup>. Предикати, зорієнтовані на референтно-таксономічні класи імен суб'єктів, Ф. С. Бацевич назвав функціонально-ономасіологічними. Саме функціонально-ономасіологічні групи слів, на думку дослідника, служать «виразниками системної організації лексичного компонента мовленнєвої діяльності»<sup>8</sup>. Ф. С. Бацевич визначив лінгвістичний статус функціонально-ономасіологічних груп та розкрив співвідношення між ними і семантичними полями.

Важливою характеристикою поля є його категоріальна специфіка. Так, залежно від природи вихідної одиниці, зазначає Л. О. Новиков, «можна виділити категоріальні типи поля: процесуальні (наприклад, 'передавання' з доміантою

<sup>3</sup> Васильев Л. М. Теория семантических полей // Вопр. языкознания.— 1971.— № 5.— С. 112.

<sup>4</sup> Косеріу Э. Знач. праця.

<sup>5</sup> Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : Учебник.— М., 2000.— С. 106.

<sup>6</sup> Апресян Ю. Д. Избранные труды : В 2 т.— М., 1995.— Т. 1.— С. 169.

<sup>7</sup> Серед розвідок у цьому напрямі див., наприклад: Михайлова О. А. Глаголы со специализированными предметно-субъектными семами в современном русском языке : Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— Свердловск, 1985.— 17 с.; Москвин В. П. Семантика и синтаксис русского глагола.— К., 1993.— 245 с.; Плотникова А. М. Русские глаголы с включенной актантной рамкой: лексико-семантическое и денотативное пространство : Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— Екатеринбург, 1997.— 17 с.

<sup>8</sup> Бацевич Ф. С., Космеда Т. А. Очерки по функциональной лексикологии.— Л., 1997.— С. 66.

дієсловом), предметні ('засоби транспорту' — з іменником), ознакові ('краса' — з прикметником) та ін»<sup>9</sup>.

Загально визнаним у лінгвістиці є той факт, що дієслово відіграє істотну роль у структуруванні та систематизації лексичного складу мови, семантично притягує до себе і вибудовує в певну систему більшу частину іменної лексики, незалежно від її словотвірних зв'язків, установлюючи з нею певні функціонально-семантичні відношення (Ю. Д. Апресян, Р. М. Гайсіна, І. О. Мельчук, Д. М. Шмельов).

На думку Д. М. Шмельова, «функціонально значуще слово (пор. *порох, ядро*) має недвозначну співвіднесеність з певною дією»<sup>10</sup>, відповідно — з дієсловом або дієслівним словосполученням: *топор — рубить, молоток — забивать гвозди* тощо. Таким чином, «функціональний семантичний елемент», що входить у зміст багатьох конкретних іменників і відображає функціональну орієнтованість позначуваних предметів, відіграє істотну роль у міжчастининомовному дієслівно-іменному угрупованні словника.

Існування в мові функціональної залежності — тяжіння слів актантної семантики до відповідних предикатів — зумовлює розширений підхід до формування семантичних полів, пов'язаний з тим, що до одного поля входять не лише дієслова, а й актанти, які визначають учасників конкретних ситуацій.

Такі поля Р. М. Гайсіна визначила як міжчастининомовні; для них характерна розгалуженість складу, різноманітність семантичних зв'язків і відношень. Дослідниця виділяє три їх основні типи — з ад'єктивним, нумеральним і дієслівним ядром. Семантичне поле з дієслівним ядром Р. М. Гайсіна назвала предикатно-актантним полем, яке включає: «а) дієслівні і субстантивні назви ситуацій ... б) назви учасників (актантів) ситуацій ... в) назви ознак окремих елементів і учасників цієї ситуації»<sup>11</sup>.

Актантну структуру семантичного поля аналізує В. П. Абрамов, відзначаючи, що «кожне з полів, якщо його розглядати у функціональному плані, має певний набір актантів, співвідношення яких і дає уявлення про актантну структуру поля»<sup>12</sup>. На думку дослідника, «аналіз синтагматики семантичного поля передбачає не тільки строгий облік характерної формули вживання його одиниць, а й послідовну інтерпретацію основних актантів поля, семантичну узгодженість одиниць усередині кожного класу»<sup>13</sup>. Семантичне поле розглядається автором як система семантичних та погоджувальних класів, які виділяються на підставі взаємодії типів дієслів і класів об'єктів. Узгоджувальні класи, на думку В. П. Абрамова, відображають власне синтагматичний вимір поля як комплексної системно-функціональної одиниці. Побудова полів, таким чином, здійснюється в напрямку «текст > система».

Зупинимося на семантичному змісті суб'єкта та об'єкта. Досліджуючи актантну структуру поля, В. П. Абрамов виділяє суб'єкти універсального і специфічного типу: «Перші є немаркованими суб'єктами і можуть вільно поєднуватися, узгоджуватися семантично з будь-якими предметами семантичного поля: *люди, родители, дети, они... готовят обед, строят дом, вытачивают детали,*

<sup>9</sup> Новиков Л. А. Эскиз семантического поля // Новиков Л. А. Избранные труды. Эстетические аспекты языка.— М., 2001.— Т. 2.— С. 554-555.

<sup>10</sup> Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка).— М., 1973.— С. 238.

<sup>11</sup> Гайсіна Р. М. Межчастеречные семантические поля // Исследования по семантике.— Уфа, 1988.— С. 34.

<sup>12</sup> Абрамов В. П. Семантические поля русского языка.— М. ; Краснодар, 2003.— С. 126.

<sup>13</sup> Там же.— С. 129.

*пишут музику...* Другі як марковані суб'єкти закріплюються у своєму вжитку за цілком певними предметами, вступаючи з ними у вибірковий зв'язок, який визначається мовною функцією, засобами її поверхневої "реалізації": *Токарь вытачивает деталь; Композитор сочиняет музику; Сталевар плавить сталь...*<sup>14</sup>

У той же час «об'єктом семантичного поля може бути позначення будь-якого предмета (пор. семантичне поле "передавання"), який виступає в чистому вигляді як неспеціалізований об'єкт передавання ... Дієсловами, що позначають передавання спеціалізованого об'єкта, можуть бути дієслова дарування ... Змістом передавання тут є подарунок»<sup>15</sup>.

У наведеному висловленні В. П. Абрамова сумнівною видається теза про те, що об'єктом семантичного поля «передавання» може виступати будь-який предмет. Справді, всі об'єкти при поєднанні з дієсловом *дарить* актуалізують сему 'подарунок'. Однак цей випадок є нетиповим для відношень «дієслово — актанти», оскільки поза синтагмами спеціалізованими об'єктами є лише лексеми *подношение, подарок і презент*, які реалізують поряд із назвою поля його семантичний інваріант. Зазначимо, що універсальні актанти для предикатно-актантного поля нас не цікавлять, оскільки вони є тривіальними.

Можна констатувати, що лінгвісти зробили цінні спостереження у сфері предикатно-актантних полів, у той же час багато питань залишилися невирішеними: не було проведено комплексного дослідження актантів, що передають семантичний інваріант поля, не запропоновано несуперечливих критеріїв розподілу одиниць у межах поля; не уточнено конфігурації предикатно-актантних полів.

У нашому розумінні предикатно-актантне поле не є системою узгоджувальних класів, і в межах лексичної множини ми не вибудовуємо дієслівних синтагм. Однак синтагматична взаємодія дієслів і спеціалізованих актантів ураховується при визначенні ядра поля і ранжируванні предикатів.

Предикатно-актантне поле складається з двох фрагментів — предикатного і актантного, кожний з яких має власну конфігурацію. Ми врахували градацію ядра і периферії в семантичному полі, запропоновану представниками Воронежської лінгвістичної школи, проте уточнили конфігурацію поля і виробили критерії віднесення лексичних одиниць до тієї чи іншої частини поля.

Так, предикатний фрагмент поля складається з ядра (предиката і фраземи), колоядерної зони, периферії (ближчої, дальшої та крайньої) і маргінальної зони, яка включає лексичні одиниці, що реалізують семантичний інваріант поля лише в умовах певного контексту. Актантний фрагмент поля представлений ядром, колоядерною зоною, периферією (ближчою, дальшою та крайньою), допоміжною зоною, до якої входять необлігаторні актанти, і маргінальною зоною. У допоміжній зоні фіксуються актанти, які реалізують семантичний інваріант поля, але меншою мірою. Необлігаторні актанти лише посередньо пов'язані з певною ситуацією, однак містять релевантну для носія мови інформацію.

Ядро становить загальноновживаний, нейтральний, високочастотний предикат, семантика якого чітко відображає інваріант поля. До колоядерної зони входять одиниці, що мають ознаки ядерних, але не збігаються з ними з погляду актантної рамки; вони ширші за референцією, як правило, складніші за морфологічною структурою і мають менші дериваційні можливості.

<sup>14</sup> Там же.— С. 130.

<sup>15</sup> Абрамов В. П. Знач. праця.— С. 132–133.

Конституентами ближчої периферії є дієслова та їхні похідні, які реалізують семантичний інваріант поля, так би мовити, в чистому вигляді, тобто не мають змін у сигніфікативному компоненті значення, у них або зовсім не представлений прагматичний компонент, або спостерігаються мінімальні зміни в прагматиці слова. Ближча периферія охоплює віддієслівні субстантиви транспозиційного типу, таким чином, предикативну частину поля можуть становити одиниці різних граматичних парадигм. На дальшій периферії розташовуються одиниці, які мають зміни в сигніфікативному компоненті, не належать до загальноновживаних (наприклад, відбивають розмовний або книжний реєстри), є нейтральними. Крайню периферію заповнюють незагальноновживані одиниці, обмежені у своєму функціонуванні просторічним, діалектним і соціальним середовищем, не нейтральні (експресивно забарвлені і / або оцінні); ці одиниці мають зміни в сигніфікативному компоненті і належать до пасивної лексики. Важливо зазначити, що одиниці крайньої периферії мають одну або кілька ознак.

При побудові предикатної і актантної зон послідовно враховується дериваційний чинник: до поля залучаються похідні не тільки від окремих семем, а й від синонімів, фразем і стійких словосполучень. Зазначимо, що дериваційний підхід до побудови семантичних полів та ідеографічних класифікацій плідно використовується в україністиці.

Розглянемо основні принципи побудови предикатно-актантного поля на прикладі субполя з ядром *принести 2* «привести на світ потомство (про тварин)» у російській мові. Це субполе є частиною широкого поля з інваріантом «дати життя кому». При конструюванні субполя використовувалися різні тлумачні словники російської мови, довідкові видання, інтернет-ресурси та Національний корпус російської мови. Значення лексичних одиниць наводяться за «Словником російської мови» за ред. А. П. Євгенєвої.

Інваріантне значення «привести на світ потомство (про тварин)» передають такі дієслова: *принести 2*, *родить 2* «дати (давати) життя кому-н. шляхом пологів, привести (приводити) на світ подібних до себе (про тварин)», *плодиться 1* «розмножуватися, заводити численне потомство», *размножиться / размножатся* «розплодитися, розвестися», *развестись* «розплодитися, розмножитися у великій кількості», *метать 4* «народжувати, приводити потомство (про рибу, що викидають ікру)», *метать 4 // А* «народжувати, приводити потомство (про живородних рибу)», *метать 4 // В* «народжувати, приводити потомство (про деяких інших тварин)», *нереститься* та *нерестовать* «метати та запліднювати ікру», а також фразема *произвести на свет* «народити». Усі ці одиниці перебувають на різній відстані від центра поля.

При визначенні ядерного предиката субполя враховувався передусім синтагматичний критерій — здатність сполучатися з виявленими об'єктними актантами: а) гіперонімом *детеныш*; б) гіпонімами, що називають дитинчат тварин: *козлёнок*, *котёнок*, *поросёнок*, *телёнок*, *ягнёнок* та ін.; в) гіперонімами, які реалізують збірне значення, — *потомство* «молоде, нове покоління щодо старшого, до батьків», *приплод 1 // «потомство»*, *помёт 2* «одноразовий приплід деяких тварин», *выводок* «дитинчата, виведені однією самкою, які тримаються разом». З виділених предикатів тільки семема *принести 2* не має обмежень щодо об'єктної сполучуваності, тому саме її ми вважаємо ядром субполя. Колоядерну зону субполя формують предикати *родить 2*, *рожать*, а також фразема *производит / произвести на свет*. Для предиката *родить 2* характерна сполучуваність з іменами різновиду (а) і (б). Із списку (в) дієслово сполучається лише із субстантивом *потомство*, пор.: «Ученые по-

местили пары грызунов по отдельным клеткам, дали им спариться, выносить и *родить потомство*» (<http://sbio.info>). Фразема *произвести на свет* розподіляє свою семантику в бік імен групи (а) і (б), з імен групи (в) сполучається із субстантивами *потомство* і *приплод*, пор.: «Ежегодно в Белом море собираются тысячи тюленей, чтобы *произвести на свет потомство*» (<http://www.youtube.com/watch>). Ця фразема сполучається також з гіперонімом *малёк*, однак не поєднується з гіперонімом *молодь*.

Ближчу периферію субполя формують субстантивні похідні від предиката *родить* — *роды* та *рождение*, які зберігають процесуальне значення мотиватора, а також одновалентні дієслова-гіпоніми із заповнюваною суб'єктною позицією та їхні похідні. Предикати об'єднуються в компактну лексико-семантичну групу, представлену словотвірним типом «мотивувальний іменник із значенням малпока тварини + конфікс (-и...-ся): *жеребиться* «народжувати лоша (про кобилу, ослицю, верблюдицю)», *пороситься* «народжувати поросят (про свиню)», *телиться* «народжувати теля (про корову, а також самку оленя, лося та деяких інших тварин)», просторічне *щениться* «народжувати щенят (про собаку, вовчицю, лисицю)», *ягниться* «народжувати ягнят (про вівцю)», *котиться I* «народжувати кошенят (про кішку)», *кролиться* «народжувати кроленят».

У результаті морфологічної деривації утворюються похідні з результативною семантикою: *ожеребиться*, *оягниться*, *опороситься* та ін. Дієслово *телиться* сполучається також із префіксом *рас-*. Дієслова мотивують віддієслівні іменники з процесуальною семантикою: *щениться* — *щенение*, *ягниться* — *ягнение*, *опороситься* — *опорос*, *окотиться* — *окот*, *отелиться* — *отёл*, *растелиться* — *растёл*, однак *жеребиться* — *выжеребка*.

До дальшої периферії субполя входять похідні від предиката *родить*: а) дієслівні — розм. *народить I* «породити, привести на світ зазвичай у великій кількості» та прост. *разродиться 2* «розмножуватися, розплодитися», б) іменні (композиції-терміни) — *живорождение*, *яйцорождение*, *яйцеживорождение*; похідні зворотні дієслова — розм. *плодиться I* «розмножуватися, заводити численне потомство», *размножаться 2* «приводити собі подібних (про тварин)» та їхні похідні — *расплодиться*, розм. *наплодиться*, *размножение*, *расплод* («Термін “расплод” обычно употребляют для обозначения яиц, личинок и куколок, которые еще не вышли из ячеек сота. Сюда относятся также молодые пчелы, готовые появиться из ячеек» (<http://fermer02.ru>); похідні дієслова-гіпоніми, утворені за допомогою конфікса *о-...-и*: прост. *ожеребить* «народити (лоша, дитинча; про кобилу, ослицю, верблюдицю)», прост. *оценить*, *отелить*, які, згідно з Національним корпусом російської мови, є низькочастотними одиницями; похідні *новотёл* «перше або чергове отелення», *первотёл* «перше отелення корови»; дієслово *метать 4* і його похідні *выметать*, *пометать*, *отметать*, *вымет*, *метание*, *икромет*, *икрометание*; дієслово *метать 4 // A* «народжувати, приводити потомство (про живородних риб)» та його похідні *выметать*, *отметать*, *вымет*, *метание*, *метка*; похідні дієслова *нерестовать*, *нереститься*, *отнерестовать*, *отнереститься*; *метать 4 // B* і його дериват *пометать 3* «привести потомство, народити (про деяких тварин)». Крайню периферію субполя утворюють предикат *вывести 5* та його похідні *вывод*, *выводка*, *выведение*. Це дієслово, за «Словником російської мови», має спеціалізований суб'єкт — *птицы*: *вывести птенцов*, *вывести цыплят*. Однак фактичний матеріал свідчить про те, що суб'єктно-об'єктні зв'язки предиката можуть бути й іншими. При варіюванні суб'єктних актантів спостерігається фразеологічна зв'язаність з об'єктним актантом *потомство*, який входить до групи назв (с). Пор.: «Почти всю

свою жизнь угорь проводит в пресной воде, но для того, чтобы вывести потомство, мигрирует в море, преодолевая огромные расстояния до 8000 км» (<http://zdorovja.com.ua>); «У волков нет норы, за исключением того логова, где волчица выводит потомство» (<http://odvestnik.com.ua>).

Маргінальна зона розташовується на межі предикатної частини субполя. До неї входить, наприклад, дієслово *плодоносить*, яке вживається в контекстах у значенні «народжувати (про тварин)», пор.: «Считают, что у тихоокеанского моржа ежегодно плодится около 5% самок. Большинство самок *плодоносит* один раз в три или даже четыре года» (<http://dino.rasdva.ru>).

Актантна зона субполя характеризується тим, що окремі дієслова чи групи дієслів можуть мати свої спеціалізовані суб'єктні і / або об'єктні актанти, які пов'язані з предикатами семантично чи дериваційно. Актанти об'єднуються на основі синонімічних, гіпонімічних та епідигматичних зв'язків. До актантної зони входять не лише іменники, а й ад'єктиви, які характеризують носіїв ознак — суб'єктів як учасників тих чи інших ситуацій, а також розчленовані одиниці найменування — сталі сполучення та словосполучення, що заповнюють лакуни гіпонімів.

1. Актантна зона для предикатів *принести 2*, *родить 2* та *телиться*, *жеребиться*... Ядро суб'єктної зони утворюють гіпероніми-синоніми *мать 2* «самка щодо своїх дитинчат» і *самка*. Близьку периферію зони становлять субстантив *сука* «самка домашньої собаки, а також інших тварин сім. псових»; частина похідних від синонімів *мать 2* і *самка*: *матка 1* «самка-плідниця у тварин», *самка-производительница*; гіпоніми: *коза*, *корова*, *крольчиха*, *овца*, *свинья* та ін. Дальша периферія зони представлена не загальноживаними (кн., с.-г.) похідними від синоніма *матка 1*: *верблюдоматка*, *козоматка*, *конематка*, *кроликоматка*, *муломатка*, *овцематка*, *свиноматка*, *якоматка*; гіпонімами-словосполученнями з компонентом *самка*: *самка овцебыка*, *самка яка* та ін.; гіпонімами-словосполученнями з компонентом *самка* і номенклатурою (пор.: «Три самки канадского лесного бизона впервые отелились в Якутии». — <http://subscribe.ru>); номенклатурою («Совсем недавно, например, прямо на глазах у восторженных зрителей *ожеребилась лошадь Пржевальского*». — <http://veterinas.chat.ru>); ад'єктивними композитами-термінами: *живородящий* «який дає потомство, що розвивається всередині материнського організму» (*живородящие животные*), *яйцеродный* «який дає потомство, що розвивається у відкладених у зовнішнє середовище яйцях», *яйцеживородящий* (*яйцеживородящие животные*); універбами *живородки* < *живородящие моллюски*, *первотёлка* < *первотельная корова*; похідними прикметниками та відад'єктивними субстантивами, які характеризують суб'єктів, носіїв ознак: *стельная* (олениця), *ценная* (собака), *новотельная* (корова), *первотельная* (корова), *скоротельная* (корова), *жерёбая* «вагітна (про кобилу, ослицю, верблюдицю)», *сужерёбая*, *супоросая* і *супоросная* «свиня, що виношує плід», *суязная* «виношує в собі плід (про козу, вівцю)», *сукотная* та *сукотая*; *жерёбость*, *суяжность*, *стельность*, *супоросость* і *супоросность*.

2. Зона об'єкта для предикатів *принести 2*, *родить 2* та *телиться*, *жеребиться*... Ядро об'єктної зони становить лексема *детёныш*. До ближчої периферії входять гіпоніми: *жеребёнок*, *козлёнок*, *котёнок*, *телёнок*, *ягнёнок*, *лисёнок*, *лосёнок* та ін. Одиначний випадок представлений опозицією, члени якої різняться за статтю: *телёнок* (чол. статі) — розм. *тёлка* (жін. статі). У родовидову парадигму можуть входити словосполучення: *детёныш яка*, *детёныш*

ягуара та ін. Дальшу периферію формуть спільнокореневі синоніми: розм. *зверёнок*, *зверёныш* «дитинча звіра»; похідне спец. *выжсереб* «приплід у кобил»; похідне *сосун 1* «дитинча ссавця, який ссе матір»; гіпоніми для найменування народжених зайчат, так звані «фенологічні» номінації: *мартовики*, *настовики*, *колосовики*, *летники* та ін., пор: «Зайчата первого помета, родившиеся в марте-апреле, — *мартовики*, *настовики*; второго — в июне-июле — *колосовики*, *летники* или *гречишники* (в это время цветет гречиха); третьего, осеннего — *листопадники*» (<http://randursky.org.ua/troplenie-rusaka>). Крайня периферія зони представлена спільнокореневими синонімами: заст. *теля*; кн., заст. *телец*.

3. Зона суб'єкта для одновалентних предикатів *плодится*, *размножается*. Ядром тут є слово *животные*. Одиниці ближчої периферії також мають обмеження з погляду граматичного параметра — числа, оскільки є іменами представників біологічних видів, пор.: «*Кабаны плодятся быстрее зайцев*» (<http://StFond.ru>). До дальшої периферії зони належать також похідні з коренем *плод-*, які характеризують носіїв ознак — суб'єктів як учасників тих чи тих ситуацій: *плодовый 1* // «який швидко розмножується, приводить велике потомство» (*плодовые животные*), *плодовитость* (*северного оленя*). На крайній периферії розташовуються просторічні похідні *плодливый*, *плодущий 2* «який швидко розмножується», *плодливость*.

4. Зона суб'єкта для предиката *метать 4*. Ядро суб'єктної зони становить гіперонім-словосполучення *икромечущие рыбы*: «*Рыбы подразделяются на живородящих и икромечущих*» (<http://zooclub.ru>). До ближчої периферії належать гіпоніми на позначення риб, які викидають ікру: *налим*, *окунь*, *плотва* та ін. На крайній периферії розташовуються усталені сполучення *проходные рыбы* і *полупроходные рыбы*.

5. Зона об'єкта для предиката *метать 4*. Ядром об'єктної зони є лексеми *икра* «скупчення зерноподібних ячок, відкладених рибами» і *малёк*. Ближню периферію заповнюють гіпоніми (*сомёнок*, *щурёнок*) та словосполучення, які передають родо-видові відношення: *мальки лосося*, *мальки налима* та ін.

6. Зона суб'єкта для предиката *метать 4* // А. Ядро суб'єктної зони представлено гіперонімом-словосполученням *живородящие рыбы*. Ближча периферія охоплює гіпоніми, які є назвами відповідних риб: *акулы*, *орляки*, *скаты-хвостокоты* та ін.

7. Зона об'єкта для предиката *метать 4* // А. Ядром об'єктної зони є лексеми *молодь* і *малёк*. До ближчої периферії належать гіпоніми на позначення потомства живородних риб (*акулёнок* та ін.), а також словосполучення з компонентами *молодь* і *малёк* (*молодь меченосцев*, *молодь морского окуня*, *мальки гуппи* та ін.). Дальшу периферію утворюють словосполучення з компонентом *детёныш*: *детёныши пила-рыбы*, *детёныши молот-рыбы* та ін.

8. Зона суб'єкта для предиката *метать 4* // В. Ближчу периферію зони формують гіпоніми *зайчиха*, *крольчиха*, *лисица*, *свинья*, *собака* та ін. Не сполучаються з предикатом *метать 4* // В гіпоніми на позначення великих копитних тварин, наприклад: *кобыла*, *коза*, *корова*, *овца*, *олениха* та ін. Відповідно існують обмеження і на зв'язок з об'єктними актантами, пор.: «*Старые волчицы мечут 8–12 щенят*, молодые — 3–5» (<http://rostov-region.ru>); «*Барсуки чистили норы, волки сбивались в стаи, зайчихи метали последних зайчат*» (<http://dic.academic.ru>). На крайній периферії зони міститься похідне *гнездарка* з обмеженою сферою вживання: «*Гнездо — у псовых охотников: место, где волчица мечет детенышей. Отсюда “гнездарь” — волк-самец и “гнездарка” — волчица*» (<http://uahunter.com.ua>).



Виділено також спеціалізовані об'єктні актанти, дериваційно пов'язані з такими предикатами: *метать 4 // В (помёт 2, однопомётники), метать 4 (вымет), плодить (приплод 1 //), вывести 5 (выводок)*.

9. Допоміжна зона (далі ДЗ) включає необлігаторні актанти, які непрямо пов'язані із ситуацією народження. Семантична структура необлігаторних актантів лише певною мірою відображає інваріант поля. ДЗ займає периферію актантної зони. До дальшої периферії суб'єктної частини ДЗ входить запозичена лексема *ветеринар* «спеціаліст, що займається лікуванням тварин і має супутні обов'язки». На крайній периферії ДЗ розміщуються, наприклад, слововживання субстантива *повитуха* стосовно різних референтів — китів, афалін, слонів, пор.: «Киты всегда трогательно заботятся о ближних и даже помогают самкам при родах. Киты-“повитухи” неотлучно сопровождают роженицу во время схваток и тотчас поднимают новорождённого китенка на поверхность за первым глотком воздуха» (<http://id4.ru/idea/zhivotnye/soobshestva-zhivotnyh>); «Новорождённый слонёнок весит 90–120 кг. Роды происходят в отдалении от остального стада, часто рожающую самку сопровождает “повитуха”» (<http://filin.vn.ua/mammalia/proboscoidea.html>). До необлігаторних актантів належать також локативи, які умовно можуть бути розміщені в об'єктній ДЗ (*нерестилище* «місце ікрометання (нересту) риб», *нерестовый* (*нерестовая река, нерестовый участок*), *гнездо*, пор.: «Гнездо — у псовых охотников: место, где волчица мечет детенышей». — <http://uahunter.com.ua>), та темпоративи: *расплодная* «час розплоду овець», *нерестовый* (*нерестовый период, нерестовый сезон*).

Маргінальна зона розташована на межі субполя. До неї входить, наприклад, субстантив *урожай*, який уживається в контекстах у значенні «народжуваність», пор.: «На севере большие “урожаи” беляка бывают через 10–12 лет. Южнее — несколько чаще, но с меньшей правильностью» (<http://biozoo.ru>); «Бывают годы удачные на *урожаи зайца*, бывают менее добычливые, и всему виной считаются лисы» (<http://oxothik.ru/index.php...>).

Таким чином, предикатно-актантні поля є різновидом комплексних семантичних полів, що поєднують властивості парадигматичних і синтагматичних (за В. Порцигом) полів. Предикатно-актантні поля за своєю організацією та структурою є складнішими, ніж інші різновиди лінгвістичного поля. Ці гетерогенні утворення складаються з предикатного й актантного фрагментів, кожний з яких організований за принципом ядро — периферія. Предикатну частину поля / субполя формують не лише дієслова та дієслівні фраземи, а й іменники з процесуальним значенням. Актантна частина поля поділяється на дві зони — зону спеціалізованих облігаторних та зону необлігаторних актантів. Необлігаторні актанти, розташовані в допоміжній зоні поля, містять важливу для носія мови інформацію. Предикатно-актантні поля завершує відкрита маргінальна зона, в якій концентруються одиниці мовлення, індивідуально-авторські вживання.

(Сімферополь)

O. V. PETROV

#### PREDICATE-ACTANTIAL FIELDS IN THE RUSSIAN LANGUAGE: STRUCTURING PRINCIPLES

This article deals with the general principles of predicate-actantial fields structuring as a kind of semantic fields. Predicate-actantial fields consist of a predicate and actantial zones, each containing a core and periphery. There are only subject and object actants in the actantial zone, which reflect in their semantic structure the invariant of the field. The boundaries of the actantial zone are expanded through the selection of auxiliary zone with unobligatory actants that are indirectly related to a particular situation, but have relevant information. The configuration and structure of sub-fields are determined by the nucleus *принести 2* «to give birth to (about animals)», which is part of the semantic field with invariant «to give life to someone».

Key words: semantic field, predicate-actantial field, the semantic invariant of a field, sub-field, actantial zone of field.